

В. І. Дикало
м. Рівне

МУЗИЧНЕ ЖИТТЯ ВОЛИНІ 20 – 30 рр.ХХ ст. ЯК КОНТЕКСТ ДЛЯ РОЗВИТКУ ДИТЯЧОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

Музичне життя Волині, яке розвивалося в контексті музичного процесу всієї Російської імперії, пройшло складний шлях, пов'язаний з особливими історичними обставинами. Ще в ХІХ ст. на теренах Волині майже не було ніяких професійних музичних установ. Його плекало фольклорне середовище, адже народна пісенна творчість Волині ввібрала усе краще, що протягом багатьох століть визрівало в музичному побуті краю.

Дослідженню волинського фольклору різних етносів присвячено праці В.І. Наулко, В. Логвин і Я. Поспішил, Л.К Вахніної, В.А. Юзвенко, Г.І. Полянкер і т.д. Власне подіям музичного життя – дослідження О. Михайличенко, П.Й. Шиманського. Однак питанням передумов становлення дитячої музичної освіти уваги приділено недостатньо. В цьому контексті слід лише згадати дисертаційне дослідження Н. Бовсунівської, яке, проте має інші хронологічні межі. Втім вивчення, відновлення й розвиток музично-педагогічних і культурних традицій краю може оптимізувати сучасні педагогічні процеси, особливо в аспекті етнонаціонального виховання.

Видатний внесок в українську фольклористику зробили своїми записами волинських народних пісень Леся Українка, уродженка Волинського краю та її чоловік музикознавець Климент Квітка. Разом вони підготували кілька видань пісенного фольклору Волині, акцентуючи свою увагу на дитячому фольклорі – “Збірник українських пісень з нотами” (1902), “Дитячі гри, пісні й казки з Ковельщини, Лучщини і Звягельщини на Волині” (Київ, 1903) [8, 20–21].

У 1904–1905 рр. збиранням волинського фольклору займався П.О. Козицький. Зібрані матеріали згодом були опубліковані Д.М. Ревуцьким у збірнику “Золоті ключі” (1929). Музичним фольклором Волині цікавився також М.І. Вериківський, який видав у 1910 р. збірник обробок народних пісень під назвою “Волинські пісні” [9, 87–89].

Пожвавлене збирання волинського фольклору відбувалося і у 30-х рр., зокрема цим займалися вчителі Волині. Понад 300 записів вони передали для редагування Ф. Колесі, який готував ці пісні до друку. Проте вони не були опубліковані. Вісім із них Ф. Колеса опрацював на мішаний хор, видавши їх у збірці “Волинські народні пісні” [9, 89].

Значний внесок у розвиток музичного життя Волині зроблено культурно-освітнім товариством “Просвіта”, яке існувало на території України протягом 70 років та відіграло велику роль у розвитку національної культури, вихованні українського населення у вірності національним ідеям. Саме музична діяльність “Просвіт” входила до одних з основних завдань цього товариства.

Зазначимо, що найбільшого розвитку музична діяльність “Просвіт” досягла саме у 20–30-х рр. ХХ ст. на теренах Західної Волині (оскільки в Радянській Волині ці організації були повністю ліквідовані).

Суттєвим чинником, що впливали на формування музичної культури і освіти на Волині була поліетнічність регіону. Загалом саме ця поліетнічність, яка характеризується толерантністю культур, є прикладом для наслідування іншим регіонам. До того ж цей досвід співжиття сприяв взаємозбагаченню музичних жанрів різних етносів, а отже є цінним в плані пошуку педагогічних стратегій на основі вивчення історичного досвіду.

Оскільки до найбільш давніх етносів, що населяли Волинь належить *єврейський* етнос, слід кілька слів сказати і за єврейську фольклористику. Ще у 1908 р. у Санкт-Петербурзі створюються Єврейське історико-етнографічне товариство і Товариство єврейської народної музики, котре об'єднало зусилля багатьох професійних музикантів та композиторів у збиранні,

дослідженні та художній обробці народних пісень [11, 82]. Експедиції, які проводилися єврейськими фольклористами ще в 1912–1913 рр. основним своїм пунктом мали українські землі Київської, Подільської та Волинської губерній. Наголосимо, що найбільша увага приділялася саме Волині, так під час другої експедиції її учасники відвідали багато населених пунктів Волині, зокрема Олика, Ковель, Кременець, Деражня, Луцьк, Шепетівка, Володимир-Волинський, Славути тощо [12, 9.].

Проте найбільша активність в збиранні фольклору спостерігається в 20-30-х рр. Наголосимо, що в Києві у 20-х рр. проводило активну діяльність відділення цього товариства. Так, при Кабінеті музичного фольклору був створений фоноархів, експедиційна робота набула планомірності та належної дослідницької глибини. Об'єктами досліджень стали Київ, Одеса та невеликі міста на Волині та Поділля. Внаслідок цієї діяльності відомим вченим-фольклористом М. Береговським протягом 1929–1939 рр. була видана 5-томна праця “Єврейський музичний фольклор”.

До найменш досліджених фольклорів етносів Волині належить *чеський*. Проте і він не залишився поза увагою дослідників. Сучасні науковці-фольклористи В. Логвин і Я. Поспішил, не так давно опублікували збірку чеських пісень Волині, яка репрезентує пісні чеських реемігрантів з Волині 1947 р. та пісні чехів Волині кінця 80-х рр. Автори відзначають, що пісні збірки становлять зразок народної співучості населення.

Свідченням поширення співу серед чехів є й те, що більшість з тих, які реемігрували з Волині вже у післявоєнний час, за словами В.Логвин та Я.Поспішил, ще й зараз спроможні заспівати свої пісні [14].

У той же час розгляд музичного життя вимагає приділити певну увагу й становищу професійного музичного мистецтва, зокрема тому внеску, який зробили композитори – представники інших етносів в українську та світову культуру.

Так, наприклад, перша на українських землях концертна організація – відділення Російського музичного товариства, (Київ, 1863 р.) за своїм

національним складом була прямим відображенням полінаціонального складу України. Серед його членів було багато чехів, поляків, німців, росіян. Зокрема музиканти П.Д. Седлецький, М.А. Рігельман, В.І. Бутович, Р.А. Пфеніг, Ф.Ф. Вітта [7, 48]. Загалом Київське товариство РМТ дало можливість великій масі талантів українських та інших етносів здобувати систематичну музичну освіту, а далі й застосовувати її на ниві професійної музики, тобто визнали за музикою як професією права громадянства і національного спрямування.

Особливо це стосується представників польського етносу, більшість з яких походила з теренів Волинського регіону або була пов'язана з ним своєю професійною діяльністю.

Насамперед, слід сказати про групу композиторів – напіваматорів “польсько-українського напрямку” (за визначенням М.В. Лисенка), які творили в Україні наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Це В. Заремба, М. Завадський, Є. Риб та інші. Вони, як зазначав М. Дремлюга, – “поляки з походження, провівши більшу частину свого життя на Україні, спиралися у своїй творчості на українську народну пісню, намагалися подавати в своїх фортепіанних композиціях народні образи, відтворювати народну пісню в її інтонаційній, ладовій, ритмічній своєрідності” [4, 26.]. Основним жанром їх творчості була інструментальна п’еса, в основу якої покладено народні пісні.

Серед польських композиторів найвизначнішою постаттю був В. Заремба, який написав ряд романсів й пісень на слова польських поетів, але в основному творив на українську тематику. Писав композитор і для дітей. Так, він уклав дві збірки польських і українських мелодій для співу та фортепіано – “Пісенник для наших дітей” і “Малий Падеревський”. Найбільший інтерес для нас представляє друга збірка, в якій було вміщено уривки з опер польських композиторів, деякі мелодії українських народних пісень та полегшені для виконання дітей редакції творів Ф. Шопена” [6, 63].

Загалом, всі композитори, що входили до цієї групи, відіграли значну роль у розвитку музичної культури на Україні. Їх вокальні та інструментальні

твори сприяли поширенню домашнього музикування, збагатили як український, так і польський музичний репертуар.

Відзначимо, що діяльність композиторів польського походження була дуже плідною для українського музичного мистецтва, а також сприяла взаємозбагаченню культур різних етносів України. Цілком зрозуміло, що ці культурні впливи поширювалися й на терени Волинської губернії не тільки в дореволюційний період, а й у 20–30-ті рр. ХХ ст.

Логічно, що музичне життя Волині мало прямий вплив на розвиток музичної шкільної освіти. Наприкінці ХІХ ст. характерною особливістю для Волині був високий рівень розвитку пансіонної освіти. У приватних навчальних закладах співи, музика, танці були обов'язковими предметами. Хоча професійний рівень цього навчання був не завжди на достатньому рівні, що переважно залежало як від різних бюрократичних перепон, жорсткого контролю з боку урядових органів, так і малоосвіченості значної частини педагогів [1, 10–12].

Уроки музики були обов'язковим елементом навчання у церковнопарафіяльних школах, завдяки чому школярі прилучалися до активної культурно-освітньої діяльності. Зауважимо, що наявність хорових колективів було тотальним явищем на середину ХІХ ст. як в українських школах, так і школах національних меншин.

Втім відбувався й розвиток професійної музичної освіти, центром якої на Волині було Житомирське музичне училище та місцевий театр, в репертуарі якого були кращі зразки оперної класики. На той час діяла широка мережа музичних шкіл: Є. Кущевської, Н. Писаржевської, П. Грінберга, фортепіанних класів О. Ружицького (саме в його закладі навчався майбутній геній української симфонічної музики – Б. Лятошинський).

У 20–30-х рр. ХХ ст. музичне життя України продовжувало свій поступальний розвиток, проте через перебування Волині у складі двох державних утворень (Польської республіки та Радянського Союзу) мало свої специфічні риси.

Перш за все відмітимо, що для західноукраїнської музики саме 20-30 рр. ХХ ст. є найпліднішими з усіх періодів української галицької музики ХХ ст. [5, 143]. Саме у цей час, коли в Радянській Україні всі творчі союзи перебували під неухильним контролем, коли з 30-х рр. ускладнюється відзначення подій, які репрезентували здобутки української нації в минулому, навіть творчість М. Лисенка підлягала цензурі, у Галичині навпаки відбувається культурно-музичне піднесення (нагадаємо, що Західна Волинь після входження до складу Польщі опинилася у сфері культурних впливів Галичини). Цьому піднесенню сприяла й діяльність Вищого музичного інституту ім. М. Лисенка, і утвореної у 1934 р. професійної школи “Союз українських професійних музик”, і музикологічна комісія Наукового товариства ім. Т. Шевченка, а також видавництво музичного журналу “Українська музика”. Такому піднесенню сприяли й міжкультурні зв’язки. Перш за все з музикантами Наддніпрянської України, а також з еміграційним празьким гуртком Українського Вільного Університету. Саме там отримували освіту визначні представники галицької музики – В. Барвінський, М. Колеса, З. Лисько, Є. Цегельський та інші. У свою чергу, отримана в Європі освіта заклала академічні основи їх творчості [5, 143].

Музичне життя та музична освіта Західної Волині були на той час єдиним вогнищем, де були сприятливі умови для розвитку національної свідомості. Волинський регіон в цей час переживав своєрідний ренесанс. Особливо це вражає, якщо врахувати особливості історичного розвитку цього регіону, який в силу різних обставин на ХІХ ст. відрізнявся певним провінціалізмом. Саме в 20–30-ті рр. з’являються мистецькі товариства, освітянські заходи, преса. Все це дало можливість П.Й. Шиманському охарактеризувати масштаб цих подій на Волині у 20–30-х рр. як своєрідний “Волинський Ренесанс” [13, 10].

Волинський Ренесанс мав своїх подвижників: композитори М. Тележинський та А. Річинський, журналісти П. Певний та І. Підгірський, театральний діяч М. Певний, лікар М. Левицький, Скрипник – майбутній

Патріарх Української автокефальної церкви, В. Авраменко – корифей української хореографії. Саме вони розгорнули вражаючу за обсягом й глибиною практичну діяльність. Результатами їх діяльності стало відкриття та функціонування таких культурних товариств Волині: Краєзнавче товариство, товариство імені Петра Могили, Лесі Українки, Союз української громадської праці, Луцьке Чесно-Хресне братство, театральна трупа, з якої згодом виникає український театр тощо.

Не менш результативною та плідною була і культурно-мистецька діяльність українських громадських організацій. Інтелектуальне пожвавлення, яке охопило усі сфери громадського життя краю, привело до спалаху волинського ренесансу у сфері культури, а сприятлива до співу й музикування українська ментальність зумовила музичну домінанту різнобічної діяльності “Просвіти”, ВУО, клубів “Рідна хата”, Літературно-мистецького товариства імені Лесі Українки та інших. Завдяки їм на Волині процвітало театральне й особливо хорове виконавство, наповнювалося різноманітними хоровими колективами, які головне своє завдання вбачали у пропаганді кращих зразків народної та професійної музики. Численні диригентські курси та хорові конкурси вивели хорову культуру за межі аматорства, заклали фундамент виконавської та освітянської професіоналізації. Проте перебування в межах Польської держави не створювало належні умови для всебічного розвитку музичного життя загалом, і освіти зокрема. Попри всі здобутки музична освіта залишалася на рівні аматорства.

Натомість рівень розвитку музичної освіти в Наддніпрянській Україні був значно вищим порівняно з Західною Волинню. Особливо це стосується 20-х рр., оскільки ситуація у 30-х змінилася кардинально, за що і отримала назву “Розстріляне відродження”. Саме у цей час, за визначенням сучасних дослідників, в Радянській Україні відбувався сплеск музичного життя, зокрема хорового мистецтва, воно характеризувалося масовістю та зверненням обличчям до народу. [3]. У цей період розвиток музичного

мистецтва проходив на високому професійному рівні, зокрема функціонували хорові капели, музичні товариства, ансамблі тощо. Чого, звичайно, не було у західному регіоні. Саме в ці роки продовжував свою творчу діяльність один із найталановитіших українських композиторів і педагогів В.М. Верховинець, основою педагогічної спадщини якого є виховний етнографічний матеріал: епічний, ліричний, драматичний фольклор українського народу [7, 197]. Проте більшість цих здобутків нівелювалися засиллям марксистсько-ленінської ідеології. Цілком зрозуміло, що музична освіта Радянської Волині розвивалася в контексті загальнодержавного ідеологічного напрямку.

Тобто музичне життя Радянської Волині характеризувалося з однієї сторони значним професіоналізмом, а з іншої – надмірною заідеологізованістю, що відповідно мало тісний зв'язок з розвитком дитячої музичної освіти. Так, народний комісаріат освіти визнавав за музичним вихованням серйозну і відповідальну частину освітньої роботи. Його метою було виховання справжнього борця за комуністичне суспільство.

Так, в одному із освітніх журналів Волині за 1928 р. подано список книг, які необхідно придбати вчителю музики для шкільного вжитку. Серед них: “10 шкільних хорів” П. Козицького, “Весняночка” В. Верховця, “Проліски” Я. Степового, “Лисичка, Котик і Півник” К. Стеценка, “Коза-Дерева” М. Лисенка тощо. Чільне місце займали у цьому списку й збірники революційних пісень “Червоний заспів”, “Жовтень”, “Жовтневі співи”. Про те, що музичне виховання було поставлено на високий рівень, і ним були охоплені всі прошарки населення, свідчить і те, що в цей час в Радянській Україні крім журналів “Музыка в школе” “Музыка массам”, “Музыка”, навіть видавалися порадики для керівників селянських хорів (видавництво музичного товариства ім. М. Леонтовича). Відомо, що у Житомирі на той час діяла філія Всеукраїнського товариства Революційних музик [10, 24].

Тобто, розвиток музичного мистецтва Волині, як Східної, так і Західної її частини, йшов швидкими темпами й охоплював всі прошарки населення.

На Сході цей розвиток відрізнявся більшим професіоналізмом і кращим фінансуванням. Однак всі ці позитиви нівелювалися його ідеологізованістю, яка створювала перешкоди пробудженню національної свідомості. Якщо в короткий період кінця 20-х, ще можна говорити про певні досягнення та розвиток національної музики, то вже з 30-х рр. всі прояви національного почали асоціюватися з буржуазним, а відповідно його розвиток гальмувався. Це стосувалося як титульної української нації, так і представників інших етносів, що населяли терени Волині. Так, наприклад в чеських національних школах заборонялося проводити національні свята, оскільки вважалося (цілком слушно – В.Д.), що вони будуть сприяти зростанню національної свідомості. Саме тому програми національних свят повинні були заздалегідь подаватися на затвердження в Рад нацмен [2, 136].

Щодо церковної музики, яка завжди була основою менталітету як українського, так і інших етносів, що населяли Україну, то вона зовсім не розвивалася, в силу панування атеїстичної пропаганди.

Таким чином, розвиток музичного мистецтва на теренах Волині, яка увійшла до складу Радянської України, відображала загальні тенденції, що існували в державі. З одного боку, це було значне піднесення, проте відбувалося воно в рамках жорсткого ідеологічного тиску, а відповідно не могло вповні сприяти розвитку національної музики, адже вже з 30-х років все національне почало асоціюватися з буржуазним, а розвиток церковної музики, яка, як відомо, завжди виступала однією із складових музичної культури України, із зрозумілих причин, взагалі не відбувався. Якщо в попередній період навчання церковної музики були необхідною складовою дитячої музичної освіти, то наразі ця сфера залишилася осторонь.

Отже, на кінець XIX – початок XX ст. розвиток музичного життя Волині, перебував на досить значному рівні, проте через складну систему підпорядкування та контролю з боку силових відомств, це створювало перешкоди у піднесенні музичної культури в середовищі населення. Лише в 20-х рр. XX ст. музичне мистецтво і освіта вийшли на новий рівень розвитку,

що дозволило назвати ці роки своєрідним музичним ренесансом. Відповідно, що такі значні здобутки в розвитку як професійного, так і аматорського музичного життя послужили основою для розвитку дитячої музичної освіти. Плекали її як творчий доробок професійних музикантів, так і фольклорне середовище.

Музичне життя Волині 20–30-х рр. ХХ ст. відрізняється суперечливим характером. По-перше, це роки так званого музичного ренесансу: аматорського на теренах Західної Волині та професійного на території Радянської Волині. По-друге, високий рівень музичного життя був характерним як для українського титульного етносу, так і інших етносів, що населяли Волинь (поляки, чехи, євреї тощо). Свідченням чого є їх посиленна увага саме до питань музичної освіти, фольклору та виховання. Проте значна ідеологізація та короткий часовий проміжок цього ренесансу стояли на перешкоді розвитку дитячої музичної освіти.

Саме тому, на сучасному етапі педагогічних досліджень досвід музичного життя Волині як контексту розвитку дитячої освіти 20–30-х рр. ХХ ст. є надзвичайно актуальним та потребує подальших розвідок.

Література

1. Бовсунівська Н. Розвиток шкільної музичної освіти на Волині (XIX – поч. ХХ ст.) – автореф. дис. канд. пед. наук, Житомир, 2003. – 18 с.
2. Волкова С.А. Чехи на півдні України. СІМФЕРОПОЛЬ: “Антиква”, 2006. – 160 с.
3. Дзюба Г.А. Концертно-хорове життя України 20–30-х рр. ХХ ст. Дис.канд.пед.наук. – К., 1994. – С. 185.
4. Дремлюга М.В. Українська фортепіанна музика (Дожовтневий період). – К., 1958. – 265 с.
5. Костюк Н.О. Музична культура Західної України 20–30-х років ХХ ст. ідеї поступу та розвиток національних традицій. Дис. канд. мистецтвознавства. – К., 1998. – 182 с.

6. Лісевич І.Т. Родом з України... (польська національна меншина і культурне життя на Наддніпрянській Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.) – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 103 с.
7. Михайличенко О. Нариси з історії музично-естетичного виховання молоді в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). – К.: Видавничий центр КДЛУ, 1999. – 210 с.
8. Народні пісні в записах Лесі Українки та з її співу. – Упоряд. і примітки О.І. Дея та С.Й. Грици. – “Музична Україна”, 1971. – 435 с.
9. Полісезнавство: наукові фольклорно-етнологічні та мистецтвознавчі студії. – Рівне: Волинські обереги, 2001. – 222 с.
10. Порфілов А.І. Музичне виховання в трудшкoлі. // Бюлетень Волинської окружної інспектури народної освіти. – 1928 – № 1–2. – С. 22–25.
11. Шолохова Л.В. Біля витоків єврейської музичної фольклористики в Україні // Під одним небом: Фольклор етносів України, 1996 . – С. 80–86.
12. Шолохова Л.В. Фоноархів єврейської музичної спадщини. Колекція фонографічних записів єврейського фольклору із фондів Інституту рукопису. Анатований каталог фоноциліндрів та нотних і текстових розшифровок. – К.: НБУВ. 2001. – 843 с.
13. Шиманський П.Й. Музичне життя Волині 20–30-х рр. ХХ ст. Дис. канд. мистецтвознавчих наук. – К., 1999. – 144 с.
14. Чеські пісні з української Волині. Записала В. Логвин і Я. Поспішил. – Прага, 1997. – 579 с.